

УДК 94(477):(37.0356:821:161:2 Шевч-Грінч)

А. Тарнавський, історик 2 категорії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ У ТВОРАХ ШЕВЧЕНКА ТА ГРІНЧЕНКА

*Розглядаються проблеми виховання самосвідомості молодого покоління у творах Т.Г. Шевченка та Б.Д. Грінченка.**Ключові слова: виховання, самосвідомість, молодь, Шевченко, Грінченко.*

Т.Г.Шевченко і Б.Д.Грінченко – два велетні української культури і духовності, яких ми сьогодні по праву можемо поставити поруч. Вони жили в різні роки, але мали багато спільного, бо обидва були носіями української ідеї, великими працелюбами – прикладом свідомих українців.

Поетична творчість і Шевченка, і Грінченка дала українському народові розуміння його долі, потреб і його завдань перед майбутнім – з погляду загальнолюдської історії і боротьби, загальнолюдських завоювань розуму і духу, з висоти найпередовіших ідеалів і уявлень свого часу. Давши людству краще з українського, вони водночас дали "українцям краще із вселюдського" [4].

Дитячі роки Бориса Дмитровича Грінченка пройшли на хуторі Вільховий Яр, Харківського повіту, Харківської губернії, – тут він і народився 9 грудня 1863 року², а також на хуторі Кути (Долбіно) тієї ж губернії, куди родина переїхала у середині 70-х років. Приховують досить непросту загадку: як міг він, син відставного штабс-капітана, дворянина, у власності якого було кілька десятин землі та водяний млин, так рано перейнятися турботами простого люду та зрозуміти свою з ним спільність? Відомо, що виховні заходи, які здійснював у сім'ї Дмитро Якович Грінченко, мали спрямовувати сина виключно на "панську" стежу – так наполегливо батько намагався запроваджувати панське життя в домі [7], так категорично наказував дітям не вживати "мужицького наріччя". Як свого часу й у батька С. Руданського, вимога тут була принципова: розмовляти виключно "по-благородному".

Навряд чи додавало демократизму і виховання з боку матері – Поліксенії Миколаївни, дочки полковника Літарьова (походила з російської сім'ї). Отже, підкреслював у автобіографії письменник, "в сім'ї у Грінченків ніколи не говорено по-українському" [1, т. 1, с. 598]. Недивно, що виростав Борис Грінченко у прихильності, як сам згадував, "до московських патріотичних тенденцій шовіністичного кольору" [3].

Що стосується усвідомлення юнаком своєї національної приналежності, то цьому процесові сприяли, в першу чергу, постійні й близькі його контакти з простими селянами. Всупереч батьковій забороні, Грінченко вже змалку знав українську мову, знайомий був зі світом народної поетичної творчості та обрядовості.

Читати й писати навчився майже в 5 років, хлопець із запалом читав усе, що потрапляло до рук. Першими літературними вчителями, після кількох дитячих книжок, були Вальтер Скотт, Байрон, Альфред де Вінья, Еркман Шатріан, Гюго, Гоголь, Пушкін, Некрасов, Кольцов.

З дитячих років виявляв нахил до писання: дитиною шести років складав вірші, оповідання, навіть цілі "журнали". Все це було написано російською мовою.

Читати українською мовою хлопець розпочав ще вдома: байки Гребінки ("Борода та чуприна", "Думитрашка") у "Вістнику Европы" розвідку доктора Рудченка про чумаків з уривками українських пісень, згодом у Харкові, навчаючись в першому класі – "Енеїду" І. Котляревського. Ці твори не мали на нього суттєвого впливу, він вважав їх за комедійні жарти. Ось чому рядки прочитаного ним на тринадцятому році "Кобзаря" Т.Шевченка лягли вже на попередньо підготовлену для його засвоєння душу, хоч враження від цієї книги, що випадково потрапила до батькової скрині, можна було порівняти хіба що з потужним електричним розрядом. "Трупи встали і очі розкрили", – згадував Борис Грінченко про пережите тоді потрясіння. З того часу для майбутнього письменника "Кобзар" став його особистим "євангелієм" (так він і підкреслив в автобіографії), а сам Шевченко "зробивсь мені і до сього дня зостається пророком", адже "я не шуткуючи кажу, що й досі я не можу думати про нього, як про людину, він і досі стоїть перед мене на такому високому п'єдесталі, що торкається головою до неба" [2].

Головним у цих зізнаннях є те, що під впливом Шевченкового слова Борис Грінченко, як, до речі, й десятки інших літераторів, від І.Нечуя-Левицького та Панаса Мирного до С.Васильченка та А.Тесленка, став писати українською мовою.

Надзвичайна емоційність притаманна стилеві Грінченка-критика і тоді, коли він щось засуджує, і тоді, коли виражає своє захоплення, що яскраво видно у його шевченкознавчих розвідках, написаних ніби на одному подиху, та тих висловлюваннях про Великого Кобзаря, що містяться в полемічних виступах, "Автобіографії", листах тощо. "Його "Кобзар" зробивсь моєю Євангелією", – писав він в "Автобіографії", опублікованій у "Зорі" 1892 р. У статті "Шевченків "Кобзар" на селі" Б. Грінченко спростовує уявлення про Шевченка як, нібито, "мужицького поета", чиє художнє мислення не сягнуло вершин світової культури. Проблема народності і художньої оригінальності поезії Великого Кобзаря тут уперше розглядається в історико-функціональному аспекті. Зокрема, Б.Грінченко відзначає, що не все у творчості Шевченка доступне сприйняттю малоосвіченого селянства, – і це закономірно, бо "великий поет іде завжди поперед мас, показуючи їм такі далекі перспективи, яких вони досі не знали".

Особливий інтерес становить стаття "Двоє рідних", де Б.Грінченко здійснив спробу поєднання соціологічного методу дослідження з компаративним. Співставляючи Шевченка і Гейне, автор спочатку підкреслює їхню несхожість, а далі визначає суспільний резонанс творчості двох поетів: обидва запалюють до "боротьби зі злом", "за світ і волю" – і саме це ріднить їх та зумовлює спільність їхньої посмертної долі: "Вони живі, обидва живі й досі. Через те їх так люблять, через те їх так ненавидять" [1, т. 2, с. 565].

Основна тема ліричних роздумів Шевченка на історичні теми – доля України, що виражається в поетичних образах волі, слави, правди, могили. Ліричний герой Шевченка осмислює історію України на зрізі минулого і тяжкого, безславного сучасного. Його дума проймається

² У виданому в 1869 році "Списке населенных мест по сведениям 1864 года... Харьковская губерния" місцезнаходження неіснуючого нині хутора Вільховий Яр визначено так: "біля ставка Вільхового Яру", між "Курсько-Харківським шосе і колишнім Московським поштовим трактом", за 28 верст від повітового міста – тобто від Харкова, та 8 верст від станової квартири в с. Липцях. У 1864 році в хуторі нараховувалося 6 дворів та 12 жителів.

великим болем за втраченою волею: Не вернеться воля,
/ Не вернутъся запорожці, / Не встануть гетьмани, / Не
покриють Україну / Червоні жупани! / ("До Основ'яненка").

Минуле України у Шевченка й у Грінченка протиставляється тяжкому сучасному становищу народу. Згадуючи колишні події в поемі "Тарасова ніч", Шевченко передусім підкреслює боротьбу народу за волю, висловлює тугу з приводу того, що десь поділась доля-воля. Тема історичної пам'яті завжди присутня в поезії Шевченка. Про це свідчать поеми "Гайдамаки", "Гамалія".

Більшість поем Б. Грінченка – "Смерть отаманова", "Леся, преславний гайдамака" – також присвячені незабутнім подіям української історії і мають героїко-патріотичне звучання. В історичному аспекті образ України постав перед Шевченком і Грінченком, насамперед, як символ боротьби за національну незалежність [5].

Так уже здавна велося в народі, що найкращого за вдачею парубка величали козаком, бо де козак, там слава і доблесть. А тому Україна і в творчості Шевченка, і в творчості Грінченка – це передусім волелюбний народ, героїчна визвольна боротьба, душевна краса побороників волі. Такими постають і Ярема з поеми Шевченка "Гайдамаки", і Леся із поеми Грінченка "Леся, преславний гайдамака". Вони вперше в літературі на повний голос заявили "про велич, красу народної любові до вітчизни як символи волелюбності" [6]. Палка любов до свого народу, жертвність в ім'я кращого майбутнього, людська порядність, душевна чуйність – ось складові концепції позитивного героя в творчості Б. Грінченка.

Виразне романтичне спрямування мають поема Б. Грінченка "Смерть отаманова" та поема Шевченка "Гамалія". І старий отаман, і Гамалія – це яскраві, сильні й героїчні натури. Вони наділені надприродною силою.

Ця гіперболізація бере свій початок від фольклору. Так малював народ своїх героїв у легендах, піснях, думах, такими бачили своїх мужніх предків Шевченко і Грінченко.

Через дії і вчинки своїх героїв поети передають свою любов до України: Свою Україну любіть, / Любіть її... Во время люте, / В останню тяжку минуту, / За неї Господа моліть. Як найвищий заповіт звучать ці слова Великого Кобзаря, з ним же перегукується і Б. Грінченко: Але ж я віддаю би все на цім світі / За змогу умерти за рідний свій край. /

Шевченко і Грінченко створили ідеал людини, у який вклали все те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення.

Список використаних джерел

1. Грінченко Б.Д. Твори: в 2 т. / Б.Д. Грінченко. – К., 1963. – Т.1. Поезії. – 603 с.; Т. 2. Повісті. – 591 с.
2. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. III. – Спр. 41016.
3. ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 41016, лист до І. Липи від 9 лютого 1892 р.
4. Неживий О.І. Для рідного слова / І.О. Неживий. – Луганськ, 1994. – С. 45.
5. Скоць А. "Доба романтичного націоналізму" у творчості Тараса Шевченка / А. Скоць // Дивослово. – 1995. – № 3. – С. 27.
6. Шубравський В.С. Уроки Шевченкового милосердя / В.С. Шубравський // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 5. – С. 82.
7. Як засвідчувала М. Загірня, намагання представити себе багатшим, було слабиною Грінченкового батька. В дійсності, "сім'я дуже бідувала, грудочка цукру чи бублик були дітям великими розкошами. Так само й цілі чоботи" (Див.: ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 32293). Порівняймо зізнання письменника, зроблене ним у 18-річному віці, про відрядну подію, що збігалася з одержаним дозволом на вчителювання: "Одна щира душа дала мені добренні довгохлявні чоботи – і я тепер аж підскакую з радощів" (Див.: ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 40903, лист до І. Зозулі від 17 листопада 1881 р.).

Надійшла до редколегії 24.04.14

А. Тарнавский, историк II категории
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ШЕВЧЕНКО И ГРИНЧЕНКО

*Рассматриваются проблемы воспитания самосознания молодого поколения в произведениях Т.Г. Шевченко и Б.Д. Гринченко.
Ключевые слова: воспитание, самосознание, молодежь, Шевченко, Гринченко.*

A. Tarnavskyi, Historian of the 2nd Category
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PROBLEMS OF EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION OF NATIONAL IDENTITY IN THE WORKS OF SHEVCHENKO AND HRINCHENKO

*This paper addresses the problem of education of the younger generation of identity in the works of T. Shevchenko and B.D. Hrinchenko.
Keywords: education, identity, youth, Shevchenko Hrinchenko.*